

ВСТУП

Однією з визначних особливостей східної традиції є вчення про святість людського життя, яке здійснюється у літургійному житті Церкви. Цю істину виражає Церква у своїх повчаннях та документах: сім також відомо, з якою любов'ю східні християни празнують літургійні священнодійства, а передовсім євхаристійні, як джерело життя Церкви та завдаток майбутньої прослави, через які вірні, об'єднані навколо єпископа, маючи доступ до Бога Отця через Сина, вочленене Слово, що страждав та був прославлений, у зішесті Святого Духа, поступають до сопричастя з Пресвятою Тройцею, ставши «учасниками Божої природи» (II Пт. 1, 4).

Зокрема однією з таких можливостей стати причасником Божого життя, для християн є Літургія Передшеосвячених Дарів. Особливість якої полягає у тому, що вона поміщена в особливому часі літургійного року – Святій Чотиридесятниці, або Великому Пості, який є благодатною порою, коли християнин має особливу нагоду вести духовну боротьбу за допомогою молитви, посту та добрих діл. Однак знаємо, що для цієї боротьби самих лише людських зусиль є замало, тому Церква як дбайлива Матір дарує своїм дітям допомогу – небесну поживу – Тіло та Кров Господа нашого Ісуса Христа. Тому Літургія Передшеосвячених Дарів стає центром та осердям всього богослужбового життя цього сорокаденного періоду.

Наша, київська, літургійна традиція, пропонує багатство богослужбового життя у Літургіях Івана Золотоустого, Василя Великого та Літургії Передшеосвячених Дарів. Особливістю останньої Літургії, по відношенню до інших, є те, що на ній Св. Дари є вже заздалегідь освяченими. Тому дане священнодійство носить назву Літургія Передшеосвячених Дарів.

Актуальність обраної нами теми впливає з потреби вивчення Літургії Передшеосвячених Дарів, тому що через її нерозуміння затрачається її значення у час Великої Чотиридесятниці. Це спонукає нас до глибшого вивчення Літургії Передшеосвячених Дарів, оскільки в наукових колах Української Греко-Католицької Церкви бракує ґрунтового осмислення особливостей та розвитку досліджуваної нами тематики.

Метою даної дипломної роботи є простежити причасні обряди Літургії Передшеосвячених Дарів та їх практично-літургійне значення. Намагатимемось систематично підійти до висвітлення їх характерних рис та літургійної символіки. Об'єктом даного дослідження є причасні обряди Літургії Передшеосвячених Дарів, хоча з

огляду на специфіку обраної теми ми дещо розширили межі нашого дослідження (це, на нашу думку, дозволить читачу скласти повніше уявлення про проблематику).

У нашій дипломній роботі застосовано наступні методи: аналіз, порівняння та синтез.

Дану працю ми поділили на два розділи. У першому розділі – «Огляд Літургії Передшеосвячених дарів» - спробуємо висвітлити генезу Літургії, зокрема намагатимемося дослідити чин її звершення за древніми евхологіонами, характерні риси, особливості та зв'язок цього священнодійства з іншими богослужіннями. Наступним кроком буде розгляд питання авторства, що впродовж історії часто піднімалося і виокремило кілька постатей, які зробили значний внесок у традицію Літургії. Даний крок є необхідним з огляду на те, що Літургію Передшеосвячених дарів ідентифікують з різними посталями, які в певний спосіб та час могли внести свій вклад у формування Літургії. За допомогою аналізу служебників, котрі належать до різних історичних епох, ми проілюструємо структуру Літургії Передшеосвячених Дарів та визначимо дні її служіння. Під час дослідження також намагатимемося окреслити умовні частини літургії – Вечірню та древню Літургію Передшеосвячених Дарів, які були поєднані в одне богослужіння Великого Посту.

У другому розділі нашої праці під назвою «Причасні обряди на Літургії Передшеосвячених Дарів» ми звернемо увагу на основні обряди, котрі безпосередньо пов'язані з причастям духовенства та вірних. Цей розділ є практичним, оскільки ми досліджуватимемо приготування Св. Дарів: напоєння Агнца Св. Кров'ю, його зберігання і перенесення. Наступною важливою проблематикою, яку ми розглянемо, є питання чаші. З цією проблемою пов'язаний чин причастя духовенства і мирян.

Джерельною літературою даного дослідження є богослужбові книги різних церковних традицій: «Архиератикон, або Святительський Служебник» (УГКЦ), «Літоургіконъ сієсть Слоужебник, Священна і Божественна Літургія святого отця нашого Йоана Золотоустого і святого отця нашого Василя Великого» (УГКЦ), «Священна і Божественна Служба Прже свщеннихъ» (УГКЦ), «Службоўнік» (БГКЦ), «Служебник» (УПЦ КП), «Служебник» (УПЦ МП), «Божественна Літургія Передшеосвячених Дарів, Великопостное богослужение» (РПЦ, упорядник С. Казаков), «Великопостный служебникъ» (РПЦ, упорядник В. Софійчук), «Чиновникъ архіерейскаг свщеннослуженіа» (РПЦ). Також для нашої дипломної роботи ми користатимемо з праць таких дослідників: Р. Торконяка, М. Желтова, Г. Смирнова-Платонова, І. Карабінова, Н. Успенського. Ці автори зуміли зробити аналіз Літургії Передшеосвячених Дарів в історично-літургійному та духовно-богословському світлі. Надзвичайно важливим для нас є робота І. Карабінова,

який досліджує питання чаші. Для глибшого розкриття теми ми черпатимемо також з досліджень інших авторів. Під час опрацювання джерел відчувається гостра нестача досліджень даної проблематики зі сторони представників Української Греко-Католицької Церкви.

В даній праці вжито термін «Київська Церква», під якою розуміємо помісну Церкву з центром у Києві, яка постала у X ст. на території Древньої Русі і, згідно з термінологією запропонованою Отцями II Ватиканського Собору, втішається власним богослов'ям, літургією, духовністю та канонічною дисципліною. Термін «передшеосвячені дари», хоч і не відповідає правилам сучасної української мови, але ми використовуємо його з огляду на те, що саме таку термінологію застосовано в новому Катехизмі УГКЦ «Христос – наша Пасха» (2011).

Питання Причастя на Літургії Передшеосвячених Дарів є предметом дослідницької праці не одного покоління літургістів та істориків, тому свідомі того, що наше дипломна робота не претендує на повноту наукового висвітлення обраної теми.

ВИСНОВКИ

Завершуючи наше дослідження, підсумуємо те, що нам вдалося простежити в дипломній роботі. Насамперед зазначимо, що Церква через Літургію Передшеосвячених Дарів, не маючи змоги святкувати духовне торжество Євхаристії у покаянні будні Чотиридесятниці, подає духовне підкріплення вірним, які прямують дорогою до світлого Воскресіння Христового. Це богослужіння не є приношенням Жертви, а лише великопосним молінням і причастям Св. Дарами, освяченими на повній Літургії. Головним призначенням Св. Причастя у ці дні є пригадування близькості Господа до тих, що готові відректися себе та нести свій хрест за Ним. В Літургії Передшеосвячених Дарів також відкривається таїна постійної присутності Христа з Його Церквою і в Його Церкві.

Ми дослідили, що корені Чину Причастя Передшеосвяченими Дарами сягають найдавнішої практики Церкви. Зокрема у перші століття християнської історії існував такий звичай, що християни, коли не було Літургії посеред тижня, індивідуальним чином причащалися від Св. Дарів, що залишалися від недільної Літургії. З часом цей чин молитов набрав вигляду короткої відправи, подібної до повної Літургії. Зв'язок цього богослужіння з Великим постом надав йому особливого, «скорботного» характеру, тому Літургія Передшеосвячених Дарів отримала структуру з двох складових частин: перша –

вечірня, аж до прокімена «Нехай направиться...», друга – власне Літургія, з якої вилучено ті частини, де йдеться про освячення Агнця, адже Агнець, яким причащають на цій Літургії, вже є освячений.

Чин Літургії Передшеосвячених Дарів містить «катехитичні» елементи, до яких належать: повчання для оглашених, які готуються до прийняття Хрещення (колись вони починались у другій половині дня і тривали до вечора); виголошування «Світло Христове просвіщає всіх» і давній обряд внесення світильника в приміщення, де відбувалось молитовне зібрання, виголошення вечірнього («світильничного») 140-го псалма «Нехай направиться молитва моя». До цих елементів згодом доєдналося Св. Причастя, і богослужіння в такому складі стало загальноцерковним. Таким чином днями звершення Літургії Передшеосвячених Дарів стали кожна середа і п'ятниця Чотиридесятниці а також понеділок, вівторок і середа Страсного тижня. Поряд з тим з'явився звичай готувати Св. Агенць у Сиропусну неділю, 1, 2, 3, 4, 5 неділі посту, в Квітну неділю та у свято Благовіщення. Св. Агнець готують таким чином: на повній Літургії, зокрема на проскомидії священник підготовляє, крім Агнця для цієї Літургії, ще інші Св. Агнців, необхідні для Літургій Передшеосвячених Дарів наступного тижня.

На Літургії Передшеосвячених Дарів священник на великому вході не відкриває Св. Дари, а простягає правицю під воздух і доторкається до Св. Хліба. Після виголосу «Передшеосвячене Святеє Святим» священник знімає з дарів воздух і звізду. Священник доторкається до Св. Агнця, але не возносить його, оскільки возношення вже відбулось на тій Літургії, на якій він був освячений. Далі відбувається причастя священнослужителів Св. Хлібом, як на повній Літургії. Служебники УГКЦ не згадують про пиття з чаші, натомість у російській Православній Церкві священник п'є з чаші без виголосу, а диякон п'є з чаші після заамвонної молитви і спожиття решти частиць Св. Тайн. Якщо ієрей служить без диякона, то він п'є з чаші не після причастя Св. Тайн, а по завершенні Літургії і після спожиття Св. Тайн. В УГКЦ після причастя священнослужителів диякон мовчки згортає з диска Св. Хліб до чаші, тричі поклоняється, відчиняє святі двері, бере чашу і виголошує: «Приступіть». Хор у відповідь співає: «Благословлю Господа на всякий час. Аلیلуя», і відбувається причастя вірних за чином Літургії св. Івана Золотоустого. Натомість у Православній Церкві священник роздроблює частиці «НІ» і «КА» для причасників, мовчки вкладає їх у чашу, покриває її покривцем і передає дияконові, який попередньо відкрив святі двері. Диякон виходить зі Св. Дарами, виголошуючи: «Зі страхом Божим і вірою приступіть». Хор співає: «Благословлю Господа на всякий час, хвала Його на устах моїх», священник читає молитву «Вірую, Господи...» і причащає вірних. Під час причастя священник мовить слова: «Чесного, пресвятого і пречистого Тіла [і Крові] Господа Бога і Спаса нашого Ісуса Христа причащається раб Божий на відпущення гріхів своїх і на життя вічне. Амінь». По причасті священник відносить чашу на Св. Трапезу, кадить святощі, віддає кадило дияконові і покладає дискос зі складеними звідом і покривцями на його голову. Диякон відходить до жертovníка і там кладе дискос. Священник поклоняється, бере чашу,

обертається до людей, тихо мовить: «Благословен Бог, що просвічує і освячує нас...» і виголошує: «...завжди, нині і повсякчас, і на віки віків». Хор співає: «Амінь» і пісню «Благодаримо Тебе, Христе Боже наш...» Традиція Православних Церков велить священнику після причастя благословляти присутніх зі словами: «Спаси, Боже, людей Твоїх...»

Для нас важливим було питання Св. Причастя. Зокрема в УГКЦ священнослужителі причащаються, називаючи Св. Хліб Тілом Господа нашого Ісуса Христа, натомість служебники Православних Церков говорять про нього як про Тіло і Кров Господні. Це пов'язано з тим, що Тіло Христове було напоєне Кров'ю Христовою на тій Літургії, на якій було освячення дарів, а служебники УГКЦ про цей звичай сьогодні не згадують. У давнину обряд причастя духовенства на Літургії Передшеосвячених Дарів був такий самий, як на повній Літургії, тобто після прийняття Св. Хліба священник причащався з чаші сам і причащав диякона, називаючи те, що в чаші, - Кров'ю Христовою, таким чином віруючи в освячення чаші через вкладення у вино частиці Св. Хліба.

На даний час стосовно причастя на Літургії Передшеосвячених Дарів існують наступні практики. У візантійсько-грецькій традиції практикується посвячення через змішування, і тому вино у чаші трактують як Господню Кров. У візантійсько-російській традиції (сюди, крім РПЦ, відносяться також і українські православні Церкви - УПЦ МП, УПЦ КП, УАПЦ) вино в чаші вважають лише поблагословенним, і тому його споживають без виголосу, а представники духовенства, які повинні спожити евхаристійні дари після св. Причастя вірних, щоб не зламати евхаристійного посту, до того часу не п'ють вина з чаші. У візантійсько-українській традиції УГКЦ духовенство вина з чаші взагалі не споживає, що вказує на те, що це вино не вважається посвяченим. Як наслідок, священнослужителю заборонялося пити з чаші аж до спожиття Св. Тайн після заамвонної молитви. На Літургії Передшеосвячених Дарів не причащають дітей, неспроможних прийняти частицю Св. Хліба, оскільки одним видом вина вони можуть причащатися тільки тоді, коли воно вважається перетвореним на Кров Христову.

Враховуючи різноманітність практик причастя на Літургії Передшеосвячених Дарів, яка впливає з літургійних текстів Служебників різних церковних традицій, серед дослідників і літургістів дотепер немає одностайної думки про те, чи через вкладання частиці Тіла Христового в чашу на Літургії Передшеосвячених Дарів має місце освячення вина і перетворення його в Кров Христову.

Ми свідомі того, що наша дипломна робота не претендує на вичерпність у розкритті даної проблематики. Ця праця є мінімальним внеском до ширшого вивчення Літургії

Передшеосвячених Дарів у літургійній традиції нашої Церкви. За підсумками проведеної нами роботи можемо сказати, що вченим та літургістам УКГЦ необхідно продовжити вивчення даної тематики, що, зокрема, буде надзвичайно важливим для підготовки видання літургійних текстів, які б відповідали київській церковній традиції. Глибше дослідження даної проблематики є важливим і в екуменічній сфері, бо, сподіваємось, дозволить уоднозгіднити дотепер різнорідну практику причастя на Літургії Передшеосвячених Дарів в Церквах Свято-Володимирового Хрещення (УГКЦ, УПЦ МП, УПЦ КП та УАПЦ).

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД ЛІТУРГІЇ ПЕРЕДШЕОСВЯЧЕНИХ ДАРІВ

1.1 Зародження Літургії Передшеосвячених

1.1.1 Передумови

1.1.2 Виникнення

1.2 Питання авторства

1.3 Огляд літургійних книг з Літургією Передшеосвячених Дарів

1.3.1 Візантійські джерела

1.3.2 Перші служебники київської традиції

1.3.3 Характерні риси видань З'єдиненої Київської Церкви

1.4 Дні служіння

РОЗДІЛ 2. ПРИЧАСНІ ОБРЯДИ НА ЛІТУРГІЇ ПЕРЕДШЕОСВЯЧЕНИХ ДАРІВ

2.1 Приготування Святих Дарів

2.2 Питання чаші

2.3 Причастя духовенства і мирян

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ